

การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา

Creating Buddhist Faith Through Teachings in The Lanna Dhamma Book

พระทรงศักดิ์ โชติโก

พระครูสิริปริยัตยานุศาสตร์, เทพประวิณ จันทร์แรง

Phra Songsak Chottiko

Phrakhrusiripariyatyanusath, Thepprawin Chanreang,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

สมหวัง แก้วสุฟอง

Somwang Kaewsufong

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, E-mail: yaiza2931@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของคัมภีร์ธรรมในล้านนา 3) เพื่อวิเคราะห์การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า 1) ความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้น เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาด้วยเหตุและผล ความมุ่งหมายของศรัทธาในแบบเถรวาท คือ มุ่งพัฒนาคนไปสู่เป้าหมายของการดับทุกข์โดยสิ้นเชิงอันเป็นปัจจัยตั้ง มุ่งเน้นการสำเร็จเฉพาะตน 2) คัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาสมัยอาณาจักรล้านนาได้รับอิทธิพลจากศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของของโลกโบราณ คือ อินเดีย ศรีลังกา พุกาม และสุโขทัย 3) มีพัฒนาการมากขึ้นโดยพระเถระและปราชญ์ของล้านนาในยุคทอง

ทางพระพุทธศาสนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 วิธีการสร้างศรัทธาผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนาจะใช้หลักของแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของสังคมล้านนาแบบจารีตมาอย่างยาวนาน กล่าวถึงเรื่องราวตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนามาช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและการเมือง

คำสำคัญ: ศรัทธาชาวพุทธ, คำสอน, คัมภีร์ธรรมล้านนา

Abstract

Research Creating Buddhist faith through teachings in the Lanna Dhamma Book. The objectives are: 1) To study the faith in Theravada Buddhism, 2) To study the history and development of the Lanna Dharma Book, 3) To analyze the construction of Buddhist faith through the teachings of the Lanna Dhamma teachings. This research study is a qualitative research. By collecting data by interviewing with the target group in the area.

The study results showed that : Faith in Theravada Buddhism is a belief that consists of wisdom for reason and effect. The ambition of faith in the rhetoric aimed at developing people to the goal of extinguishing the individual suffering is to focus on their unique success. The Book of Buddhism during the Lanna Kingdom Influenced by the Buddhist center of the ancient world is India, Sri Lanka, Bagan and Sukhothai. It was developed more by the Phra thera and the sage of Lanna in the Golden Age of Buddhism during the 19th - 20th century. How to build faith through the teachings of the Lanna Dhamma Book uses the principles of Buddhist concepts that have long been the foundation of Lanna society. Use the principles of Buddhism to help strengthen social and political unity.

Keywords: Buddhist faith, teachings, Lanna Dhamma Book

บทนำ

ประเทศไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทั้งทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระศาสดามีพระธรรมที่พระองค์ตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพุทธบริษัท 4 (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) เป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนา และศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม เป็นศาสนาที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่า ทุกคนสามารถพัฒนาจิตใจ ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรของตน มีตนเท่านั้นเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนมาดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก กล่าวคือ การกระทำของตัวเองเท่านั้น ที่ทำให้ชีวิตดีขึ้นหรือเลวลงได้ ไม่ใช่ผู้อื่นเป็นผู้กระทำให้และไม่ต้องอ่อนวอนขอจากพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกตัว (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 160: 82) อ้างอิงผิด คือ ให้พึ่งตนเอง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 17 ข้อ 43: 59 - 61) อ้างอิงผิด เพื่อพาตัวเองให้ออกจากกองทุกข์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 380: 234) อ้างอิงผิด และมีความศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา

ศรัทธาเป็นคำภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า สหฺธา แปลว่า ความเชื่อ ความศรัทธาของมนุษย์ของบุคคลเกิดขึ้นจากความศรัทธา เพราะเป็นเหตุให้บุคคลเชื่อมั่น (สหฺทฺหติ เอตฺยาติ สหฺธา) ศรัทธาเพราะเป็นเหตุให้บุคคลตั้งจิตชอบ (มุลินิธิภูมิพโล, 2523: 404) อ้างอิงผิด (สมฺมา จิตฺตํ นิเรติ เอตฺยาติ สหฺทา) ศรัทธาเพราะเป็นธรรมชาติตั้งมั่น (มุลินิธิภูมิพโล, 2523: 404) อ้างอิงผิด (สยํ สหฺทฺหติ สหฺธา) ศรัทธามักจะใช้กับคำว่า ปสาทะ ที่แปลว่าความเลื่อมใส ซึ่งมีความหมายในสถานะเดียวกัน คือ ความเชื่อถือ ในพระพุทธศาสนาถือว่า ศรัทธาเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้บุคคลดำเนินกิจการต่าง ๆ ไปสู่ความสำเร็จได้ ศรัทธา มี 4 ประการ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ 87-92: 531) อ้างอิงผิด คือ (1) อาคม นียะ (ศรัทธาของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพื่อพระสัพพัญญุตญาณ) (2) อธิคมะ (ศรัทธาของพระอริยบุคคล) (3) ปสาทะ (ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์) (4) โอกัปปนี (ศรัทธาอย่างมั่นคง) แต่ในที่นี้หมายถึงปสาทะและโอกัปปนะเท่านั้น

ในหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างศรัทธาของแต่ละภูมิภาคนั้นมีรูปแบบ ที่แตกต่างกันออกไป เพื่อต้องการให้ประชาชนทั่วไปและชาวพุทธได้รับรู้ถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ชาวล้านนานั้น ก็มีรูปแบบที่การเผยแผ่หลากหลายทั้งในรูปแบบประเพณีวัฒนธรรม สังคม วิถีการดำเนินชีวิต อาณาจักรล้านนา นับเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานเจริญมั่นคงมาเนิ่นนาน พระสงฆ์ล้านนาในอดีตได้สืบทอดพระพุทธศาสนาด้วยการเทศนาธรรมตามรอยพระพุทธเจ้าและยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติตามแบบอย่างของเหล่าพระสาวก แต่วิถีการเทศนาธรรมมีลักษณะเฉพาะผสมผสานทั้งคติทางพระพุทธศาสนาและคติท้องถิ่น โดยยึดรูปแบบการเทศนาธรรมแบบอ่านตามคัมภีร์ไบเบิลที่นักปราชญ์ได้รับมาไว้แต่ละวัดในล้านนามีคัมภีร์ธรรมล้านนาหรือพระธรรมเทศนาพื้นเมืองนั้น เป็นการรจนาขึ้นมา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เข้ากับวิถีชีวิต ชาวล้านนามีธรรมเนียมในการสร้างพระธรรมคัมภีร์ถวายเป็นทานตามความเชื่อว่าการทานนั้น มีอานิสงส์มาก โดยกำหนดให้ผู้เกิดพึงสร้างหรือมีส่วนสร้างถวายกำหนดตามวัน เดือน ปี ที่เกิดนอกจากความเชื่อในเรื่องการสร้างธรรมเป็นทานตามชาติเกิดแล้ว ชาวล้านนายังเชื่อว่า การสร้างเขียนธรรมเป็นทานนั้นจะได้รับอานิสงส์มากในบันทึกท้ายใบลานคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ผู้ที่จารนิยามที่จะจารข้อความที่เป็นความปรารถนาของผู้อุปัถุม์หรือผู้จาร กล่าวถึงอานิสงส์ที่จะพึงมีพึงได้ เช่น ขอให้ได้พบสุข 3 ประการ มีนิพพานเป็นยอดบ้าง ขอให้ได้พบศาสนาพระอริยมตไตรยบ้างและส่วนใหญ่มักจะบันทึกข้อความเป็นภาษาบาลีว่า นิพพานปัจจุโย โหตุ เม นิจจํ ฐวํ ขอให้ผลบุญที่ได้กระทำนี้เป็นปัจจัย ให้ได้พบพระนิพพาน เทียงแท้ แน่นอน เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 152)

การเทศนาธรรมที่ชาวล้านนานิยมฟังและถือเป็นการบุญที่ยิ่งใหญ่อานิสงส์มาก คือ การเทศนาธรรมมหาชาติเวสสันดรชาดก มักจัดพิธีเทศนาอย่างยิ่งใหญ่เรียกว่า “ประเพณีตั้งธรรมหลวง” หรือ “ประเพณีเทศน์มหาชาติ” นิยมจัดในเดือนยี่ (เหนือ) ตรงกับเดือนพฤศจิกายนของภาคกลาง ส่วนช่วงเข้าพรรษาของแต่ละปีนิยมจัดเทศนาธรรมทุกวันพระต่อเนื่องจนถึงวันออกพรรษาเรียกว่า “ประเพณีการฟังเทศน์ฟังธรรม” หรือ “การฟังธรรมเข้าเวสสา” เนื่องจากเป็นช่วงที่พระสงฆ์อยู่จำพรรษาโดยไม่ไปพักค้างคืนที่ใดทำให้ชาวล้านนามีโอกาสเข้าวัดทำบุญให้ทาน รักษาศีลและฟังธรรมเทศนา (มณี พยอมยงค์, 2543: 254)

ด้วยเหตุดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบหลักการสร้างศรัทธาผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา ในด้านการพัฒนาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้าง

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการเทศนาในพระพุทธศาสนาแบบ ล้านนา แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรม แนวคิดการสื่อหลักธรรม เชื่อว่าผล การศึกษาจะทำให้มองเห็นรูปแบบและการพัฒนาหลักการสร้างศรัทธาผ่านคำสอนคัมภีร์ ธรรมล้ำนาของชาวล้านนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาเถรวาทและเผยแผ่ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการสร้างฐานข้อมูลด้านการ เผยแพร่แก่สาธารณชนและผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาศรัทธาในพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของคัมภีร์ธรรมในล้านนา
- 3) เพื่อวิเคราะห์การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้ำนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และ ศึกษาข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์ ธรรมล้ำนา และ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่วิจัย โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

1) ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล ได้แบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

1.1) **ข้อมูลปฐมภูมิ** ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูล จากคัมภีร์พระ ไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539, คัมภีร์ธรรมมหาวิบาฉบับ ล้านนาของบุญคิด วัชรศาสตร์ คัมภีร์มาลัยโผด คัมภีร์ธรรมพุทธาภิเษก คัมภีร์ธรรมจกกับ ปวัตนสูตร คัมภีร์ปฐมสมโพธิ

1.2) **ข้อมูลทุติยภูมิ** ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ หรืองานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ธรรมล้ำนา หนังสือ เอกสารวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงการเทศน์ธรรมพื้นเมือง

2) **ขั้นตอนการสัมภาษณ์** ในขั้นตอนนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวม ข้อมูล โดยวิธีการสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับคัมภีร์ล้ำนา และผู้ที่มีผลงานวิจัยด้านคัมภีร์ล้ำนาในจังหวัดเชียงใหม่

3) **ขั้นตอนการประมวลผล และเรียบเรียง** เป็นขั้นตอนสุดท้ายซึ่งเป็นการ นำข้อมูลจากขั้นตอนต่าง ๆ ในข้างต้นมาทำการประมวลผล เรียบเรียง และสรุป เพื่อเขียน

งานวิจัยให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบ และตั้งข้อเสนอแนะแนวทางการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1) ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ความเชื่อความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้นมี 4 ลักษณะ คือ 1) **กัมมสัทธา** เชื่อกรรม คือ สิ่งที่คุณคนทำจะดีหรือชั่วมีผล การกระทำใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะดีและชั่วเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำและตนจะได้รับผลของการกระทำนั้น ๆ ทั้งด้านดีและร้าย 2) **วิปากสัทธา** เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่าที่คุณคนได้รับสุขหรือทุกข์ก็เพราะกรรมดีหรือชั่วที่ตนทำไว้ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดเกิดจากกรรมชั่ว 3) **กัมมัสสกตาสัทธา** เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนมีกรรมแห่งตนเองเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน 4) **ตถาคตโพธิสัทธา** เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ความเชื่อและศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้จะนำไปสู่ ความจริงที่เป็นประโยชน์ ใช้แก่ทุกชีได้ นำไปสู่จุดหมาย ลักษณะทั่วไปของหลักธรรมทางพุทธศาสนาประการหนึ่ง ก็คือเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิต หรือหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าสู่จุดหมาย ที่นี้ จุดหมายในทางพระพุทธศาสนาจะแบ่งตามระดับก็คงจะได้เป็น 3 อย่าง คือ 1) ภูมิธรรมมีกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) 2) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า) 3) ปรมัตถะ หรือ ปรมัตถะ (ประโยชน์อย่างสูงสุด)

ความมุ่งหมายของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา จะมุ่งพัฒนาคนไปสู่จุดสุดอันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง อันเป็นลักษณะเฉพาะบุคคลหรือเป็นปัจเจกตั้ง หรือมุ่งเน้นความสำเร็จเฉพาะตน

2) ประวัติและพัฒนาการของคัมภีร์ธรรมในล้านนา

คัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาวรรณกรรมภาษาบาลีสันสกฤตอาณาจักรล้านนาได้รับอิทธิพลการแต่งคัมภีร์จากศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของของโลกโบราณ เช่น อินเดีย ศรีลังกา พุกาม และสุโขทัย เป็นต้น พระภิกษุชาวล้านนาหลายรูปมีประวัติที่ชัดเจนในการเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกาซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางทางด้านวรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนาของโลก ซึ่งขณะนั้นพระพุทธศาสนาเริ่มเสื่อมลงจากชมพูทวีป เพราะคัมภีร์ที่สำคัญหลาย ๆ “คัมภีร์วิสุทธรค โดย พระพุทธโฆษาจารย์” ถูกรวบรวมและศึกษามาจากลังกาทั้งสิ้น เมื่อพระภิกษุชาวล้านนาไปศึกษาพระพุทธ

ธรรมโดยใช้ภาษาบาลีเป็นสื่อการสอนซึ่งเป็นผลให้พระภิกษุชาวล้านนามีความรู้แตกฉานในภาษาสื่ออย่างดีเยี่ยม จนสามารถรจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง ซึ่งคัมภีร์ต่าง ๆ อันเป็นอักษรทางธรรมของล้านนา (ตัวเมือง) มีประวัติศาสตร์ตั้งแต่กำเนิดขึ้นมาในล้านนา ตั้งร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัยจากเอกสารจารึกของล้านนา คือ พื้นเมืองเชียงใหม่ และพงศาวดารลาว ระบุถึงจารึกอักษรธรรมล้านนา พระพุทธศาสนาในล้านนาได้รับการส่งเสริมและทำนุบำรุงก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดในช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนา คือ การทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก (ครั้งแรกของแผ่นดินไทย) ในช่วงปี พ.ศ. 2020 ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช เป็นการชำระพระพุทธศาสนาให้เกิดความบริสุทธิ์

พระเถระผู้ทรงคุณความรู้ นักปราชญ์ผู้ทรงภูมิปัญญาของล้านนาแตกฉานรู้ธรรมในพระไตรปิฎก รจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวต่าง ๆ ทรงคุณค่ามีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ล้านนา เช่น ตำนานมูลศาสนา จามเทวียงค์ สิงหิงคินิทาน ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นการสร้างเสริมศรัทธาให้เกิดขึ้นและบ่มเพาะเป็นปัจจัยอันสำคัญทำให้เกิดพัฒนาการและนำไปสู่ยุคทองของล้านนา วรรณกรรมที่สำคัญของล้านนาถูกแต่งขึ้นในราว พุทธศตวรรษที่ 20 - 21 มีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับมาจนถึงทุกวันนี้ ชาวล้านนามีคติความเชื่อในเรื่องอันสงส์ของการเขียนหรือจารึกธรรมเป็นทาน ซึ่งมีผลทำให้เกิดธรรมเนียมในการคัดลอกคัมภีร์ไบลานต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ลักษณะของคัมภีร์ธรรมล้านนาแม้จะมีการใช้แนวความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แต่จะมีพัฒนาการในการแต่งเนื้อหาจากต้นแบบที่ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมและท้องถิ่นของล้านนา เพราะพระคัมภีร์ของล้านนาที่สำคัญหลายคัมภีร์จะได้รับการรจนาขึ้นโดยพระมหาเถระที่แตกฉานในพระธรรมคำสอนและเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งยังถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาในล้านนาเจริญรุ่งเรืองอย่างที่สุดอันเป็นยุคทองทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์ของล้านนาที่สำคัญ คือ ธรรมมหาวิบาก มีการแต่งวรรณกรรมที่มุ่งเน้นด้านหลักธรรม ความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าหลักธรรมที่ปรากฏในธรรมมหาวิบากของชาวล้านนาได้ใช้เป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ธรรมมาลัยโผด คือ พระธรรมหรือคัมภีร์โปรดสัตว์นรกเป็นคัมภีร์ไบลานที่มีเนื้อหาจบในผูกเดียว คัมภีร์พระมาลัยสูตรนี้เป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก ในลักษณะนิทานธรรม ประกอบด้วยเรื่องราวบุญญาภิหารของพระมาลัย เป็นลักษณะของแต่งแบบคัมภีร์ของลังกา ธรรมพุทธาภิเษกแบบล้านนาอันเป็นพระธรรมคัมภีร์ที่ปลูกฝังคติความเชื่อให้สอดคล้องกับศาสนวัตถุในทางพระพุทธศาสนา เช่นการสร้างพระพุทธรูป

เจติย์ หรือหรือศาสนสถานต่าง ๆ ซึ่งเป็นศาสนวัตถุ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ การประกาศ พระธรรมจักร อันเกี่ยวกับที่สุด 2 ประการ บรรพชิตไม่พึงเสพที่สุด 3 ประการ คือ 1) กาม สุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) 2) อตตกิลมณานุโยค (การ ประกอบความเดือดร้อนแก่ตน) และมีชฌิมาปฏิบัติ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อ นิพพานนั้น คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ธรรมนิทาน ธรรมปฐมสมโพธิ กล่าวถึงการเสด็จอุบัติในโลกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นพระศาสดาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงแสดงธรรม และทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้สัตถธรรมทั้ง 3 คือ ปรียติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เป็นไปในโลก โดยชอบเกิดมีบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ประกาศพระพุทธศาสนาแพร่ หลายไปในโลกแล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมคัมภีร์ของล้านนาจะแสดงถึง หลัก กรรม หรือหลักของการกระทำทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับจิตใจของคนล้านนา เป็นเวลานาน ซึ่งเป็นหลักที่พึงของคนล้านนา เป็นประทีปให้ความสว่างในการดำเนินชีวิต

3) วิเคราะห์การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา

หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง ในบรรดาหลัก คำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเชื่อ ความเลื่อมใสในทาง พระพุทธศาสนา การสร้างคัมภีร์ล้านนา อันเป็นอักษรทางธรรมของล้านนา พระสงฆ์ผู้ เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายรูปที่ได้แต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วยภาษา บาลีหลายเรื่อง คัมภีร์ไบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ ใช้พรรณนาโวหารโดยเฉพาะชาดก เนื้อหาในคัมภีร์ไบลานมีทั้งภาษาล้านนา ไทยเขิน ไทย ลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย หลักธรรมคำสอนใน คัมภีร์ธรรมล้านนา ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ชาวล้านนาเชื่อว่าการทำดีย่อมได้รับผลดี ตอบแทน เช่น การทำบุญ ตักบาตร เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ก็จะทำให้ผู้ทำบุญพบ แต่สิ่งที่ดี ธรรมมหาวิบาก ประกอบไปด้วยหลักธรรม 4 ประการ คือ การให้ทาน รักษา ศีล เจริญภาวนา และหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ธรรมมาลัยโผด การ ได้เห็นถึงความเป็นไปการกระทำกรรมชั่วต้องตกนรก ทำความดี กรรมดี ไปสวรรค์ ธรรม อานิสงส์ คือ บุชาพุทธคุณ บุชาธรรมคุณ บุชาสังฆคุณ บุชาคุณพระอุปชฌายะ และบุชา คุณพระวิปัสสนากัมมัญฐาน ธรรมคำสอน ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ละส่วนสุด 2 อย่าง คือ 1) อตตกิลมณานุโยค จงละความเครียดทางร่างกาย อย่าทรมาน นี้หมายความว่า 2) จง ละกามสุขัลลิกานุโยค ขยันเกินไปขยันทรมานกาย ปฐมสมโพธิ พุทธานุพุทธประวัติ กล่าว ถึง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติในโลก สัตถธรรม ทั้ง 3 คือ ปรียติ ปฏิบัติ และ

ปฏิเวธ เป็นไปในโลกโดยชอบ ธรรมเกี่ยวกับหลักกรรม ด้านกุศลกรรม และ อกุศลกรรม การให้ผลของกรรมชั่ว ประเพณีและพิธีกรรมที่มีต่อคัมภีร์ธรรมล้านนา การเทศนาธรรม ในล้านนาถือเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวล้านนาในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักขระ ตัวธรรม 1 ตัว จะได้รับอานิสงส์เท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ นอกจากนี้การจาร หรือการคัดลอกคัมภีร์ใบลานถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จาร หรือ เจ้าศรัทธาผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป

อภิปรายผล

หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง ในบรรดาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเชื่อ ความเลื่อมใส ในการนำมนุษย์เข้าสู่การพัฒนาตนสู่เป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธาเป็นที่พึ่ง ที่อาศัย หรือที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ ทำให้บุคคล มีความรู้สึกอุ่นใจ ทำให้เกิดการยอมรับและ คล้อยตามผู้ที่ตนศรัทธา ความศรัทธาของชาวล้านนาที่มีต่อการสร้างคัมภีร์ธรรมในล้านนา ซึ่งเป็นใบลานใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เป็นตัวอักษร เมื่อจารเสร็จแล้ว ใช้เชือกร้อยผูกเข้าด้วยกัน เรียกกันเป็นผูก ใช้ตัวหนังสืออักษรธรรมล้านนา จารึกไว้บนใบลาน โดยใช้เหล็ก แหลมจาร หรือเขียนใบลานที่จารึกเป็นสีเหลืองผืนผ้า กล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่เป็นไป ตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแหล่งที่มา มีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎก และอรรถกถา ซึ่งอาจสอดแทรกความรู้ในท้องถิ่นผสมผสานเพื่อเป็นตัวอย่างบ้างให้มีความ น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

คัมภีร์ต่าง ๆ อันเป็นอักษรทางธรรมของล้านนา (ตัวเมือง) มีประวัติศาสตร์ ตั้งแต่กำเนิดขึ้นมาในล้านนาตั้งร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัยจากเอกสารจารึกของล้านนา คือ พื้นเมืองเชียงใหม่ และ พงศาวดารลาว ระบุถึงจารึกอักษรธรรมล้านนานี้ แพร่หลาย เข้าไปในอาณาจักรล้านช้าง “ ครั้น ปีมะแม จุลศักราชได้ 885 (พ.ศ. 2066) พระเจ้าโพธิ สาล (พระราชบิดาของพระไชยเชษฐา) ได้แต่งราชทูตไปขอเอาพระไตรปิฎกและพระสังฆ เจ้ามาจากนครเชียงใหม่ พระเจ้าแก้วพระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ จึงส่งพระเทพมงคลเถรและ พระสงฆ์บริวาร กับพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์ มายังกรุงศรีศตนาคนहुต เพื่อสืบทอด ศาสนาให้รุ่งเรือง..” (นพคุณ ต้นตีกุล, 2548; หน้า 2 - 3) ซึ่งสอดคล้องกับ พงศาวดาร โยนก บันทึกไว้ว่า “..มะแมเบญจศก จุลศักราช 885 พระเจ้าศรีศตนาคนहुต แต่งราชทูต

เชิญพระราชสาสน์มายังนครเชียงใหม่ ขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎก ไปสืบทอดพระศาสนา พระเจ้านครเชียงใหม่จึงอาราธนาพระเทพมงคลกับภิกษุ พาคณะสงฆ์นำพระไตรปิฎกไปยังกรุงศรีศตนาท” (นพคุณ ตันติกุล, 2548; หน้า 2 - 3)

พระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายรูปที่ได้แต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วยภาษาบาลีหลายเรื่องหลายฉบับเผยแพร่อย่างกว้างขวางเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในล้านนาก่อนหน้านั้นมีความรู้ทางภาษาบาลีและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี (ลิขิต ลิขิตานนท์, 2540; หน้า 115 - 119)

ช่วงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) หลังจากการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ซึ่งเป็นครั้งแรกในดินแดนล้านนาและประเทศไทย มีการแต่ง การจาร และคัดลอกคัมภีร์มาโดยตลอด เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปลุกฝังให้คนล้านนามีการจาร สร้างและถวายธรรมกันเป็นจำนวนมาก ชาวล้านนานิยมคัดลอกหรือจ้างผู้อื่นให้คัดลอกคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องต่าง ๆ เพื่อนำไปถวายวัด เชื่อว่าเป็นการสั่งสมบุญบารมีให้กับตนเองและสามารถอุทิศบุญกุศลไปให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับ (บำเพ็ญ ะวิน, 2539: 216) ชาวล้านนามีความเชื่อในคำสอนของพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ และใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิต จึงส่งผลให้ชาวล้านนามุ่งเน้นที่จะประกอบ การบุญการกุศล คัมภีร์ธรรมล้านนา มีคติหรือแง่คิดเรื่องศีลธรรมแทรกอยู่มากมาย เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรมชาวล้านนา จนเป็นส่วนหนึ่งชีวิตของคนล้านนา มีความผูกพันและได้ซึมซับเข้าไปในวิถีชีวิต เป็นตัวควบคุมกำหนดให้ประพฤติปฏิบัติตาม ปราชญ์พื้นบ้านได้ประพันธ์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นจำนวนมากโดยเล็ง เห็นความสำคัญของหลักธรรม ที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต เช่น 1) ธรรมมหาวิบาก 2) ธรรมมาลัยโผด 3) ธรรมพุทธาภิเษกแบบล้านนา 4) ธรรมคำสอน ธรรมจกกับปวัตน์สูตร). ปฐมสมโพธิ พุทธานุพุทธประวัติ 6) ธรรมเกี่ยวกับหลักกรรม

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ชาวบ้านหรือพุทธศาสนิกชนจะเข้าถึงได้ง่ายขึ้นโดยผ่านการบอกเล่าจากคัมภีร์อานิสงส์ เพราะคัมภีร์อานิสงส์เหล่านี้ ได้สอดแทรกความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วย ซึ่งเป็นการแสดงเหตุและผลของการประกอบกุศล ว่าเมื่อได้กระทำเหตุเช่นนี้ ผลที่จะพึงได้รับก็สอดคล้องกับเหตุนั้น ตัวอย่างเช่น คัมภีร์อานิสงส์ ศีลห้า ศีลแปด ที่กล่าวถึงว่าเมื่อบุคคลรักษาศีลแล้วย่อมได้อานิสงส์หลายประการ มีการไม่หลงลืมสติ ไม่เสียทรัพย์ เป็นต้น ตรงข้ามกับการไม่รักษาศีลย่อมได้รับผลวิบาก คือ เสียสติ หลงลืม เสียทรัพย์ เสียชื่อเสียง เป็นต้น

องค์ความรู้จากงานวิจัย

การสร้างศรัทธาของชาวพุทธในล้านนาเป็นหลักของแนวคิดและศรัทธาความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาอันนับเป็นรากฐานของสังคมล้านนาแบบจารีตมาอย่างยาวนาน การสร้างตำนานพงศาวดารของล้านนา รวมทั้งศิลาจารึก จะมีคติความเชื่อที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยถือว่าอาณาจักรล้านนาเป็นพุทธอาณาจักรเป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีป การเริ่มเรื่องตอนต้นของคัมภีร์หรือตำนาน มีความนิยมอ้างเรื่องราวตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ระบุว่าพระพุทธองค์ได้เคยเสด็จไปยังเมืองสำคัญต่าง ๆ และได้เคยมีพุทธทำนายไว้ กาลต่อมาก็จะกลายเป็นเมืองสำคัญอันเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ผู้ได้ครอบครองดินแดนนั้นถือว่าเป็นผู้มีบุญบารมีเหนือบุคคลอื่น และเป็นบุคคลสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้หลักการและวิธีการอธิบายถึงบุญญาธิการของผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินตามหลักทางพระพุทธศาสนามารับรอง ในการเขียนตำนานทางศาสนาและตำนานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งตำนานทางประวัติศาสตร์นั้น ช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและการเมืองด้วย ความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระธรรมคำสอนได้รับการถ่ายทอดสู่จิตวิญญาณของความเชื่อของชาวพุทธในล้านนา พระธรรมคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทำให้เกิดเป็นสถาบันอันมีฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจมาแต่อดีต เพราะเป็นสถานที่สำหรับศึกษาหาความรู้ทั้งในทางธรรมและในทางวิชาการอื่น ๆ ดังจะเห็นว่าภายในวัดมีการสอนภาษาบาลี สอนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า รวมถึงเป็นแหล่งรวมรวมศิลปวิทยาการต่างอันเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีกด้วย

สรุป

การสร้างศรัทธาชาวพุทธผ่านคำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา เกิดจากการเทศนาธรรมซึ่งเป็นการแสดงหลักการทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะผสมผสานกับคติท้องถิ่นจนกลายเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเชื่อ ความเลื่อมใสในการนำมนุษย์เข้าสู่การพัฒนาตนสู่เป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การสร้างคัมภีร์ล้านนา อันเป็นอักษรทางธรรมของล้านนา พระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายรูปที่ได้แต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาด้วยภาษาบาลีหลายเรื่องหลายฉบับเผยแพร่อย่างกว้างขวาง คัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการบันทึกปีจาร เป็นภาษาบาลีล้วน คัมภีร์ใบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหารโดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานมีทั้งภาษาล้านนา

ไทยจีน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย หลักธรรม คำสอนในคัมภีร์ธรรมล้านนา ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ชาวล้านนาเชื่อว่าการทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน เช่น การทำบุญทำนุบำรุงพุทธศาสนา ก็จะทำให้ผู้ทำบุญพบแต่สิ่งที่ดีงาม คิดสิ่งใดก็สมปรารถนา เชื่อในเรื่องนิพพาน เชื่อว่าหากตนได้บรรลุนิพพานก็จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ ธรรมมหาวิปาก ประกอบไปด้วยหลักธรรม 4 ประการ คือ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ธรรมมาลัยโผด การได้เห็นถึงความเป็นไปการกระทำกรรมชั่วต้องตกนรก การทำความดี กรรมดี มีคติที่ไป คือ สวรรค์ ธรรมอานิสงส์ คือ บุญชาพุทธานุคุณ บุญชาธรรมคุณ บุญชาสังฆคุณ บุญชาคุณพระอุปัชฌายะ และบุญชาคุณพระวิปัสสนา ก็มีภูฐาน ธรรมคำสอน อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีว่าจงละส่วนสุด 2 อย่าง คือ 1) อัตตภิกลม ภายุโยค 2) กามสุขัลลิกานุโยค ปฐมสมโพธิ พุทธานุพุทธประวัติ กล่าวถึง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติในโลก สัทธรรมทั้ง 3 คือ ปรียติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เป็นไปในโลก โดยชอบ ธรรมเกี่ยวกับหลักกรรม ด้านกุศลกรรม (กรรมดี) และ อุกุศลกรรม (กรรมชั่ว) การให้ผลของกรรมชั่ว ประเพณีและพิธีกรรมที่มีต่อคัมภีร์ธรรมล้านนา การเทศนาธรรม ในล้านนาถือเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา อานิสงส์การถวายคัมภีร์ธรรมในล้านนา ชาวล้านนาในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักขระตัวธรรม 1 ตัว จะได้รับอานิสงส์เท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ การคัดลอกคัมภีร์ไบบลานถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา จะได้อานิสงส์ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป ความเชื่อเรื่องการสร้างและการถวายธรรม เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา การฟังธรรมเทศนาในคดีล้านนานั้น นอกจากฟังเพื่อให้เกิดปัญญาพัฒนาจิตใจให้ตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ยังถือเป็นการสั่งสมบุญบารมีให้แก่ตนเองให้ประสบกับความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การฟังธรรมเทศนาไปให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับ จึงนิยมฟังธรรมเทศนาตามโอกาสต่าง ๆ เพื่อระลึกถึงคุณบิดา มารดา และครูอาจารย์ เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนในล้านนา

บรรณานุกรม

- นพคุณ ตันติกุล. (2548). **อักษรธรรมสัมพันธ์**. เชียงใหม่ : สำนักาคอมพิวเตอร์พริ้นติ้ง.
- บำเพ็ญ ระวิน. (2539). “วินัยดอกลี : คัมภีร์พระวินัยที่ถือว่าอักษรเป็นพื้นฐานของพุทธธรรม”. บทความใน Proceedings of the 6 th International Conference on Thai Studies Theme VI Chiang Mai, Thailand, (14 - 17 ตุลาคม).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ - เพิ่มเติม ช่วงที่ 1)**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มณี พยอมยงค์. (2543). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. (2523). **สหุทธิปริภรณ์ ธาตุมาลา ฉบับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล.
- ลิขิต ลิขิตานนท์. (2540). **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา : “วรรณกรรมพุทธในล้านนาประเภทปกรณ์พิเศษอุดม”**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.